

I дио

ФОРМИРАЊЕ ПРИМОРСКЕ
ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ И ЊЕНЕ БОРБЕ
ДО КРАЈА ДУРМИТОРСКЕ ОПЕРАЦИЈЕ

ФОРМИРАЊЕ ГРУПЕ И ЊЕНЕ ПРВЕ БОРБЕ

Формирање и састав групе

Врховни штаб НОВЈ 9. октобра 1943. године обавијестио је штаб 2. ударног корпуса да ће ускоро упутити у Санџак 5. крајишку дивизију, а нешто касније и 1. пролетерску дивизију, обје из 1. пролетерског корпуса, јер намјерава да у Санџаку и Метохији групише 1. и 2. корпус који би, кад за то буде погодан моменат, кренули за Србију и Македонију. Стога је штабу 2. корпуса ставио у задатак да формира нове јединице које ће моћи да озбедбиједо слободну територију у Црној Гори, кад 2. корпус крене на нови задатак. Међутим, те јесени је у Санџак стигла само 5. крајишка дивизија, која је на том подручју судјеловала у почетној фази зимских операција. Прва пролетерска дивизија стигла је тек наредног љета.¹

Па ипак, Врховни штаб је почетком 1944. године предвиђао да ће 2. корпус дејствовати по наведеном плану. Он је, наиме, 5. јануара јавио штабу корпуса: „Ви постајете покретни корпус састава двије дивизије. Ускоро "Иете добити задатак даљег покрета.“²

Поступајући по наређењу Врховног штаба, како је већ наведено, 2. корпус је у међувремену формирао више нових јединица. Средином јануара, међутим Врховни штаб је одустао је намјере да 2. корпус напусти Црну Гору. О томе је штаб корпуса обавијештен сљедећом депешом: „Према вјероватном развоју догађаја Ваше присуство у Црној Гори неопходно је. Одлуку о одласку Вашег корпуса мијењамо. Поступити овако: Црногорско приморје добија важност, поготову кад тамо нијесу сређене прилике. Тамо морате створити оперативну групу распорерђену овако: једна јединица Конавље - Грахово - Рисан, друга јединица Чево - Котор - Црмница - Ставор; трећа јединица Тиват - Паштровићи - Улцињ. Штаб групе на Грахову или на Ставору. Четничке банде на овом сектору по сваку цијену морају се разбићи. Треба да учествују и снаге ХХХ дивизије. Настојте да се све ово заврши до почетка фебруара. Стварањем базе у Грахову или Црквици могла би се ова група материјално помагати. Радио везу мора имати. ХХХ дивизија због измијењене ситуације потпада под Вашу команду и тијесно мора сарађивати са црногорским јединицама, нарочито у Приморју... Настојте да се у Црној Гори оформе двије лаке дивизије: једна у Приморју - Приморска оперативна група - а једна у сјеверним предјелима. Сектору Никшић - Подгорица посветити већу пажњу.“³

Црногорском приморју и јужној Далмацији требало је тада посветити већу пажњу због могућности да се на том подручју искрцају јаче савезничке снаге,

1

Р. Вукановић: *Други ударни корпус*, 30.

2

Н. Јовићевић, н. д. 191.

3

Исто, 193, 194.

које су четници и друге колаборационистичке и квислиншке формације прижељкивале да дочекају као - савезници.

Штаб 2. корпуса је одговорио да схвата значај задатка који му је постављен посебно то да се Црногорско приморје и јужна Далмација не смију препустити четницима. Истина, напомињао је овај штаб, корпус нема довољно снаге да четнике уништи јер они, последице сваког притиска партизанских јединица бјеже у градове, код Њемаца.

Штаб корпуса је затим изнио план размјештаја својих јединица, углавном по ободу слободне територије: у Васојевићима, према албанским фашистичким групама и четницима који су се код њих склонили; у Санџаку, према Сјеници и Бродареву, због муслиманске фашистичке милиције и четника на десној обали Лима, затим према Пљевљима, Даниловграду и Подгорици. При том је предложено да се на просторију Конавље - Требиње - Дуборвник упути 2. далматинска бригада, а према Вилусима, Грахову и Црквици 6. црногорска бригада.

Прихватајући такву оријентацију, Врховни штаб је наредио да се формира Приморска оперативна група (ПОГ), ранга дивизије, „у чији састав да уђу: VI црногорска бригада, II далматинска бригада и једна новоформирана јединица на сектору Црмнице и Паштровића". По доласку у Конавље у 2. далматинску бригаду требало је да уђу Орјенски батаљон и батаљон 1. далматинске бригаде, који су се тада налазили код јединица 29. херцеговачке дивизије. Врховни штаб је најављивао да ће наредити да се из Далмације пошаљу нове попуне, како би 2. далматинска постала бројно јака бригада. А наглашавао је да је и политички добро да ова бригада дејствује „у захвату Боке".⁴ Од штаба 2. корпуса је затражено да одреди лица за штаб групе.

Пошто више ни једну новоформирану бригаду штаб корпуса није могао да укључи у Приморску оперативну групу, у први мах је предвиђено да у њен састав уђу, поред 2. далматинске и 6. црногорске бригаде, Ловћенски и Никшићки НОП одред, 1. бокелски батаљон и 4. батаљон 5. црногорске бригаде, једини од три батаљона поменуте ударне групе 3. дивизије, који је још био на територији старе Црне Горе. Међутим, 4. батаљон 5. бригаде је, на захтјев штаба 3. дивизије, 19. фебруара враћен у састав своје бригаде, а Никшићки одред је остао непосредно потчињен штабу 2. корпуса, иако је најчешће дејствовао под командом штаба ПОГ-а или неке од њених бригада. Тако су у саставу Приморске оперативне групе, на формирању били: 2. далматинска бригада, 6. црногорска бригада, Ловћенски НОП одред и 1. бокелски батаљон, са укупно 1.550 бораца.⁵

Друга далматинска ударна бригада формирана је 3. октобра 1942. године у селу Уништа, код Босанског Грахова, од по два батаљона Сјевернодалматинског и Средњедалматинског НОП одреда. У првом строју имала је 780 бораца, наоружаних са 627 пушака, 23 пушкомитраљеза и једним митраљезом. Штаб бригаде су сачињавали: командант Љубо Вучковић, политички комесар

4

Исто, 196.

5

Зборник докумената, том III, књ. 10, Извод из Операцијског дневника 2. ударног корпуса (даље Дневник 2. корпуса) биљешка за 23. фебруар 1944.

¹⁹ Анте Јурлин Марко, замјеник команданта Јово Мартић, замјеник комесара Јово Капичић и оперативни официр (начелник штаба) Љубо Трута. У току октобра дејствовала је под командом штаба Четврте оперативне зоне Хрватске (Далмација), али је добијала задатке и непосредно од Врховног штаба. Почетком новембра ушла је у састав 2. пролетерске дивизије.

Ватрено крштење бригаде почело је у Босанској крајини. Прве значајније успјехе постигла је у борбама за ослобођење Кијева (код Врлике), Ливна и Дувна * и током битке на Неретви при ослобађању Посушја. У садејству с дјеловима 2. пролетерске бригаде разбила је четнике на лијевој обали Неретве, и омогућила Оперативној групи Врховног штаба и Централној болници, да пређу преко ријеке. На Дрини је, затим, разбила Талијане и четнике и осигурала прелазак 2. пролетерске дивизије.

У мају 1943. године водила је тешке борбе с њемачким снагама на Сињајевини, код Мојковца и на ријеци Тари, да би у јуну, током битке на Сутјесци, остварила један од најзначајнијих подвига у народноослободилачком рату. На Барама је затварала најкраћи правац према Сутјесци којим је од Гацка, преко Чемерна, Граба и Сухе надирала 7. СС дивизија „Принц Еуген“ и њемачка група „Анакер“ са Товарнице. У тим борбама је изгубила преко 300 бораца, али је задатак извршила. Њен 2. батаљон је тада извијестио Врховни штаб да је спао на 40 бораца, и поручио да се на њих рачуна као да је батаљон у пуном саставу. Врховни командант је за овај подвиг бригади одао заслужено признање.

Иако је била бројчано ослабљена, у току пробоја непријатељског обруча дала је значајан допринос разбијању њемачких снага на положајима изнад села Врбнице и при обезбјеђењу прелаза преко пута Калиновик - Фоча. Затим је водила успјешне борбе на Романији, судјеловала у ослобађању Кладња, у борбама око Тузле и на планини Озрен, а у септембру у ослобађању Трнова и Доброг Поља код Калиновика.

Почетком октобра 1943. године, у саставу новоформираног 2. ударног корпуса, поново је стигла у Црну Гору. Са 4. црногорском пролетерском бригадом судјеловала је у разбијању четника код Колашина и бранила Андријевицу и Беране од снага њемачке 297. дивизије, које су надирале од Пећи. Почетком децембра је, у саставу своје дивизије, прешла у Србију и до краја јануара 1944. године водила тешке борбе против њемачких, бугарских и четничких снага на Златибору, Мучњу и у рејону Нове Вароши, Ивањице и Ариља. Поткрај јануара била је принуђена да се повуче у Црну Гору. Тада је обавијештена да ће изићи из састава 2. пролетерске дивизије и ући у Приморску оперативну групу, чије је формирање предстојало. Борци и старјешине бригаде су ту вијест прихватили с одушевљењем, очекујући да ће бити упућени у Далмацију.

Бригада је тада имала око 700 бораца, од којих око 120 дјевојака. Наоружање: 534 пушке, 28 пушкомитраљеза, 13 митраљеза и 2 минобацача.⁶ Имала је 269 чланова КПЈ, 51 кандидата за члана КПЈ и 174 Скојевца. Због тога

Рачунајући према подацима од 1. марта 1944. године. Извод из Операцијског дневника 2. далматинске бригаде (даље: Дневник 2. бригаде...), Зборник докумената, Ш, 7, 324, стр. 730.

је замјеник комесара бригаде Тихомир Јањић, у извјештају Централном комитету КПЈ од 6. фебруара 1944. године истакао „да је бригада по свом карактеру скоро комуниотичка.“⁷

Штаб бригаде су сачињавали: командант капетан Обрад Егић, политички комесар Мате Ујевић, замјеник команданта капетан Бруно Вулетић, замјеник комесара Тихомир Јањић, а од 23. фебруара 1944. Никола Михаљевић.

Друга далматинска бригада била је бројно најјача, војнички најпрекаљенија и најiskusнија јединица Приморске оперативне групе. То је, у ствари, била једна од најстаријих и најбољих јединица НОВЈ, чији је углед у Црној Гори био веома велик. У свом извештају Врховном штабу од 8. фебруара 1944. године, комесар 2. ударног корпуса Митар Бакић за њу каже: „Бригада је морално и политички јединствена. На свим руководећим мјестима налазе се... кадрови, који су у пуној мјери способни да руководе том бригадом као једном од бољих наших бригада уопште.“⁸

Шеста црногорска ударна бригада формирана је 14. новембра 1943. године, на Дријенку код Колашина, од по једног батаљона из састава Зетског, Никшићког, Дурмиторског и Комског НОП одреда. На дан формирања у строју је било 560 бораца, од којих шездесетак дјевојака. Међу њима су била 84 члана КПЈ, 13 кандидата за члана КПЈ и око 100 Скојеваца. Организованих је, дакле, било око 35 одсто бораца. Шест дана касније, у Лијевој Ријеци, бригади су се прикључила 74 борца, Ловћенског одреда, који због других задатака нијесу стигли на дан формирања у Колашин.

Били су то борци различитог доба старости, од 16 до 40 па и преко 40 година. Велики дио су чинили они који су били у партизанским одредима 1941. и 1942, али је било и оних који су се током 1942. и 1943. године дуже или краће, углавном под принудом, били у четничким јединицама. Овдје су сви били добровољци, борци за слободу из убјеђења.

Старјешине су били прекаљени ратници, с великим борбеним искуством, углавном из наших старијих бригада 4. и 5. црногорске. Штаб бригаде су сачињавали: командант мајор Вељко Жижић, политички комесар Јован Ђуровић, замјеник команданта мајор Војо Тодоровић, замјеник комесара Војин Ђерковић и начелник штаба Војислав Нововић.

Осим пушака којима су углавном били наоружани сви борци, батаљњони су имали по један митраљез и по 2-3 пушкомитраљеза.

Бригада је одмах ушла у састав 3. ударне дивизије. По формирању је по један батаљон задржан у Колашину и Лијевој Ријеци а два су упућена ка Кучима и Братоножићима. Ови посљедњи су, почетком децембра, извршили успјешан напад на четнике и очистили Куче и Братоножиће, што је било врло значајно за младу бригаду. Исто тако успјешно су дејствовала и друга два батаљона, ангажована на правцу Слијепач Мост - Коврен, гдје су, у садејству са дјеловима

⁷ Бранко Милинковић, *Бригада у саставу Приморске оперативне групе* (Зборник: *Друга далматинска бригада*, Сплит, 1982, 242).

⁸ Зборник докумената, III/7, 49.

4. пролетерске, 3. санџачке бригаде и Бјелополског одреда зауставили, а затим одбацили ка Бродареви и Пријеполу дјелове њемачке 1. брдске дивизије, упућене ка Бијелом Пољу и Мојковцу. Већ у тим првим борбама борци 6. бригаде су испољили одлучност и храброст. До 7. јануара њени батаљони су судјеловали у чишћењу области Бијелог Поља, Бродарева и Пљеваља од заосталих непријатељских снага. Седмог јануара бригада је добила задатак да се прикупи у рејону Лијева Ријека, Матешево, одакле је требало да се пребаци у рејон Нјикшића, Вилуса и Грахова, да би успјешно учвршћење Никшићког и Ловћенског одреда, попунила се људством и повезала се са 29. херцеговачком дивизијом.⁹

У наведеном извјештају Врховном штабу од 8. фебруара 1944. године, Митар Бакић о њој каже: „... иако је... прилично млада, она је успјела да се у релативно кратком времену подигне на степен добре јединице и у војничком и у политичком погледу... ми с том јединицом рачунамо као са једном од бољих наших бригада... Њен политички и војнички кадар је врло добар и у стању је да бригадом свестрано руководи и даље је уздиже.”

Ловћенски НОП одред је у првој половини фебруара 1944. године имао 1. ударни батаљон од око 100 бораца, 1. чету (пројектованог али неформираниог) 2. ударног батаљона од 35 бораца и пратећи вод, укупно 155 бораца. То су биле веома добре јединице. Нарочито 1. ударни батаљон по својим квалитетима није много заостајао за батаљонима бригада. Штаб одреда је цијенио да је то једна од најбољих јединица које је имао, да је борбена, дисциплинована и много цијењена код народа.¹⁰

Први бокелски батаљон формиран је 15. фебруара 1944. године. Пошто је претходних мјесеци људство из Боке упућивано у јединице 2. корпуса, штаб корпуса је наредио 25. јануара да се „у циљу активнијег дејства у области Боке Которске и оближње морске обале” формира 1. бокелски батаљон од Бокелја и Кривошијана које ће дати 3. дивизија (из 5. и 7. бригаде) укупно 25 бораца (од којих 5 „одговорних”, тј. чланова КПЈ), 4. пролетерска црногорска бригада - 20 бораца. (4 „одговорна”) и 6. црногорска бригада - 15 бораца (2 „одговорна”). Петнаестог марта батаљон је имао 82 борца. Старјешински кадар требало је да обезбиједи 5. црногорска бригада, Лов-Иенски НОП одред и Пратећи батаљон корпуса.¹¹ Ово људство је упућено штабу 6. бригаде, која је формирала батаљон у Јабуци код Грахова. Једино 4. пролетерска бригада није имала бораца из Боке и Кривошија, па је упутила људство из других крајева Црногорског приморја. За команданта батаљона постављен је Војин Јањевић, за политичко комесара

⁹ Јово Михаљевић, *Зов Гарача, Шеста црногорска народноослободилачка ударна бригада*, Београд, 1970;

Стево Ковачевић, Преломни догађаји народноослободилачког рата у Црној Гори 1943. године, Зборник радова са научног скупа одржаног у Титограду децембра 1983.

¹⁰ Др Ђуро Вујовић, *Ловћенски НОП одред и његово подручје у народноослободилачкој борби 1941-1945*, Цетиње, 1976, 493; Зборник докумената III, 10, 11, Извјештај штаба Ловћенског одреда штабу 2. ударног корпуса, од 8. фебруара 1944.

¹¹ Зборник докумената, III, 7, 26.

Велиша Мијовић, за замјеника команданта Лука Матковић и за замјеника комесара (у априлу) Миленко Радовић. Батаљону су били постављени задаци да врши упаде у Боку и разне препаде на непријатељске штабове и одбрамбене објекте, мобилише ново људство и организује обавјештајну службу. Митар Бакић је писао да је његово људство „врло доброг квалитета“ и да штаб корпуса очекује да ће „батаљон моћи у пуној мјери извршавати задатке који су пред њим постављени.“¹²

Пребацивање 6. црногорске бригаде у рејон Никшића

У складу с наведеним одлукама Врховног штаба и штаба 2. корпуса, штаб 3. дивизије наредио је 20. јануара 1944. да се 6. црногорска бригада пребаци у област Никшић, Вилусе, Грахово. Притом су бригади постављени сљедећи задаци: да разбије четничке снаге на означеној просторији; да дејствује на комуникацијама Даниловград - Никшић - Вилуси и Вилуси - Грахово - Црквице; да мобилише људство за бригаду, успоставља народну власт на терену; учвршћује и јача Никшићки НОП одред, одржава везу с Ловћенским одредом и 29. херцеговачком дивизијом и с њима координира рад. Бригади је, даље, скренута пажња да избјегава фронталне борбе с непријатељем и да дејствује на партизански начин, пребацујући се брзо с једног мјеста на друго, постижући на тај начин изненађење код непријатеља, како би му наносила што више губитака. Уз помоћ Никшићког одреда требало је да прикупи што детаљније податке о јачини и распореду непријатељских снага у Никшићу и о степену утврђености овога града.¹³

Цијенило се да у Никшићу има око 450 Њемаца, 400 талијанских фашиста, 300 жандарма и око 1200 четника, од којих (четника) 800 стално наоружаних.¹⁴ Јак гарнизон чинио је град стјечиштем квислиншких и колаборационистичких снага не само из никшићког, *сећ* и из шавничког и колашинског среза. Исто тако релативно јаки ганизони у Билећи и Ластви представљали су сигурне ослонце четника, који су организовали упаде на слободну територију. Граховска и пјешивачка општина нијесу биле темељито прочишћене од пете колоне, јер су јединице НОВЈ туда углавном биле у пролазу. Никшићки НОП одред је главнином снага (два батаљона) био оријентисан према Никшићу, да би штитио слободну територију, команде и изворе снабдијевања у Горњем Пољу и Никшићкој Жупи, у непосредној близини града. Због тога се од доласка јачих партизанских снага очекивало да поправи опште стање на овој територији.¹⁵

Шеста бригада се 22. јануара пребацила из Брскута и Лијеве Ријеке до Клопота и Бољесестре, у Братоножићима, а наредног дана преко Пелева Бријега

¹² Наведени извјештај Врховном штабу од 8. фебруара 1944.

¹³ Зборник докумената, III, 7, 19.

¹⁴ Исто, III, 7, 48, извјештај штаба Никшићког одреда штабу 2. корпуса бр. 32, 7. фебруара 1944.

¹⁵ Исто.

¹⁹ у Мрке, Ожеге и Копиле, у Пиперима,¹⁶ гдје је подијељена у двије групе. Прва, састава 3. и 4. батаљон, под командом замјеника команданта бригаде мајора Воја Тодоровића, упућена је преко Слапа на десну обалу Зете, с тим да се размјести у селима Долови и Богмиловићи, а на путу Подгорица - Никшић да поставља засједе ради онемогућавања непријатељског саобраћаја. Друга група, 1. и 2. батаљон са приштапским и позадинским дјеловима, под командом начелника штаба капетана Војислава Нововића, упућена је, поред манастира Стијена, Пиперска, преко Горњих Мартинића и Горњих Рсојевића, за Купиново и Мандиће. Двадесет седмог јануара ова група је наставила покрет ка Никшићкој Жупи, гдје се задржала два дана, а затим преко Драговољића продужила ка Горњем Пољу. Други батаљон је истурен у село Завраце, ради затварања правца од Никшића.¹⁷

За то вријеме прва група је постављала засједе на путу Подгорица - Никшић, али није имала прилике да интервенише, пошто непријатељ тих дана ову комуникацију није користио. Једино су четници напали дјелове 3. и 4. батаљона на Обадовом бријегу и Ржиштима, али су брзо одбачени. При том је заробљено 5 четника и заплијењено 6 пушака и нешто муниције.¹⁸

Обје групе су своје задржавање искористиле за политички рад на терену. У Пјешивцима је организована народна власт и мобилисано 50 нових бораца а у Никшићкој Жупи чак 80.¹⁹

Напад на Грахово

Првог фебруара 6. бригада је отпочела дејства у правцу Вилуса и Грахова, с циљем да разбије четнике на том простору и, по могућности, ослободи Грахово. Друга група је упућена дуж комуникације Никшић - Вилусе и то 1. батаљон сјеверно, а 2. јужно до пруге. Према плану, тога дана је требало да избију до Бајевог Дола. Међутим, 1. батаљон је наишао на снажан отпор четника у рејону Каменског, а 2. батаљон код Трубјеле, па су предвече морали да се повуку на полазне положаје. Први батаљон је сјутрадан посјео положаје Кусиде - Стуба - Јакаљ, сјеверозападно од Никшића, а 2. батаљон рејон Гоштац - Брестице, југозападно од Трубјеле, са истуреним дјеловима према Омудићу (к. 933) и с. Љешевици, које су држали четници. Бригада је имала 2 мртва и 3 рањена, а четници, само на правцу 1. батаљона, 4 мртва и 8 рањених.²⁰

Прва група (3. и 4. батаљон) 6. бригаде и 4. батаљон 5. црногорске бригаде, добили су задатак да ослободе Грахово.

16

Исто, III, 7, 20 и 23.

¹⁷

Архив Војноисторијског института (даље: АВИИ...) кут. 398, ф. 2/1, бр. 5. Операцијски дневник 6. бригаде, билешка за 21-28. јануара 1944 (даље: Дневник 6. бригаде).

¹⁸

Исто.

¹⁹

Зборник докумената, III, 7, 38, бојна релација 6. бригаде ОП бр. 10, 1.2.1944.

Дневник 6. бригаде, билешке за 1. и 2. фебруар 1944.

Ова варошица на путу Никшић - Рисан, била је једно од најзначајнијих *утврђења* у залеђу Боке Которске. За Њемце је била врло значајна како за одбрану Боке, тако и као база за њихове помагаче, четнике, из околине Грахова и Кривошија, који су били важан чинилац ове одбране и којих је у том рејону било око 1.500. Осим четника, у Грахову је било око 150 Њемаца и 60 жандарма. Они су око варошице изградили систем ровова заштићених бодљикавом жицом, а тврдо зидане куће у насељу подесили за одбрану. Међупростори су били обезбјеђени нагазним минама и добро фланкирани стрељачком ватром. На путу за Рисан, у Драгаљу, Под Хану, Грковцу и Црквицама, било је још 100-120 њемачких војника.²¹

Трећи и 4. батаљон 6. бригаде пристигли су преко Трешњева ноћу уочи 1. фебруара и пред зору посјели полазне положаје за напад. Трећи батаљон на Великом Кличевцу (к. 990) и Малом Кличевцу и источним огранцима брда Дервиш.²² Четврти батаљон је упутио 2. чету на линију с. Закурјај - Орао (к. 1056) да затвори пут Вилуси - Грахово, док је са 1. и 3. четом требало са линије к. 927 - к. 981 да нападне варошицу са сјевера, с тим да један вод 3. чете задржи у резерви код села Павлов До.

Четврти батаљон 5. бригаде затворио је правац Драгаљ - Грахово. Напад је требало да почне 1. фебруара у 4 часа, изјутра. Међутим, будући да су полазни положаји били доста далеко, мјестимично и до 800 метара, све јединице нијесу једновремено отпочеле напад. Спољна обезбјеђења су ипак потиснута али продор у варошицу није извршен, јер се непријатељ врло упорно бранио из својих утврђења. Снажна ватра с обје стране је продужена готово цио дан, али без значајнијег ефекта.

Да би потпомогли одбрану Грахова интервенисали су четници из Вилуса и Њемци од Рисна. Наиме, око 120 четника са 4 митраљеза и једним минобацачем појавили су се преко Осјеченице ка Калоперу. Због тога се 2. чета 4. батаљона, ојачана водом 3. чете из резерве помјерила са Закурјаја према Градини и задржала ову четничку колону. Од Рисна су интервенисали моторизовани дјелови 2. батаљона 222. артиљеријског пука, са два талијанска топа, али је 4. батаљон 5. бригаде осујетио њихов продор и притом уништио један њемачки камион.

Увече, око 19 часова, одлучено је да се изврши нов напад на Грахово, с тим да га изведу по једна чета из сва три батаљона, а остале снаге да се задрже на обезбјеђењу и у резерви. Иако су напад предузеле исувише мале снаге, оне су ипак извршиле веома снажан јуриш, заузеле неке бункере, па чак и неке зграде на ивици насеља, али нијесу могле савладати јак отпор упорних бранилаца. Због тога је штаб бригаде одустао од даљих напада на Грахово, а 3. и 4. батаљон повучени су у рејон Трешњева. Цијенило се да је непријатељ

²¹

Зборник докумената, III, 7, 117, извјештај обавјештајног официра Приморске оперативне групе стр. пов. бр. 12, од 20. марта 1944.

²²

Ове друге двије тачке нијесу означене на карти.

имао 35 мртвих и већи број рањених, а батаљони 5. и 6. бригаде су имали 4 мртва и 5 рањених.²³

Младим борцима 6. бригаде очигледно је недостајало искуство у нападу на насељено мјесто. Сем тога, будући да је непријатељ пратио рад и покрете наших јединица, њега није изненадила појава батаљона ове бригаде. Сем тога посиједање полазних положаја на великој удаљености и неједновремени напад јединица, допринијели су да не дође до тактичког изненађења у овом нападу. Шеста бригада није располагала ни једним тешким оруђем, а без њих тешко је било постићи одлучујући успјех при нападу на овако јако утврђеног непријатеља. Јово Михаљевић наводи: „Изгледа да у току напада нијесу сви били довољно одлучни.“ Али он каже да је непријатељ пружио много јачи отпор него што се очекивало.²⁴ У вези с тим треба истаћи да се замјеник комесара 6. бригаде у писму Окружном комитету за Никшић²⁵ жалио да јединице бригаде на просторији Грахово - Рудине, од теренских радника нијесу добиле „вјеран преглед ситуације“ и да је то утицало на преурањеност акције на непријатеља о коме није био довољно података. Ово би се највише могло односити на прву групу батаљона, која је, тако рећи из покрета пошла у напад на Грахово, без икаквих претходних припрема.

Послије одустајања од даљих напада на Грахово, 1. и 3. батаљон Никшићког одреда и 1. батаљон 6. бригаде посјели су положаје на линији Јакаљ — Стуба - Моштаница - Кусиде, 2. батаљон 6. бригаде у рејону Брестице, а 3. и 4. батаљон у рејону Трешњева, са истуреним дјеловима према непријатељским снагама на комуникацији Никшић - Вилуси. Четвртог фебруара јача група четника и нешто Њемаца из Никшића²⁶ извршили су напад на 1. батаљон 6. бригаде и батаљоне одреда. Борба је вођена читав дан, али је непријатељ принуђен да се врати у Никшић. При том је имао 6 мртвих и 5 рањених, а 1. батаљон 6. бригаде 4 рањена борца.²⁷

Трећи батаљон 6. бригаде се, два дана касније, из Трешњева пребацио у Рокоче, а 9. фебруара, у садејству са 4. батаљоном, разбио је четничке дјелове у Јабуци и Бијелој Рудини. Потом се 3. батаљон задржао у Јабуци, а 4. се вратио у Трешњево. Осмог фебруара 1. батаљон је разбио четничку групу у Броћанцу. Погинуло је и рањено 12 а заробљено 45 четника. Заплијењена су 3

²³ Дневник 6. бригаде, биљешка за 1. фебруар 1944: Архив ВИИ, кут. 398, фасц. 8, бр. 1, Операцијски дневник 3. батаљона 6. бригаде, и ф. 2/1, бр. 5, Операцијски дневник 4. батаљона 6. црногорске бригаде;

Ј. Михаљевић, н. д. 45-51; Н. Јовићевић, н. д. 205-207; Зборник докумената III, 7, 45, извјештај штаба 6. бригаде штабу 3. дивизије од 3. фебруара 1944.

²⁴ Ј. Михаљевић, н. д. 51.

²⁵ Зборник докумената, Ш, 10, 16, сл. од 17. фебруара 1944.

²⁶ У дневнику 6. бригаде се каже да је било око 350 непријатељских војника. Штаб Никшићког одреда помиње чак 600 четника, што је вјероватно претјерано (Зборник докумената, III, 7, 48).

²⁷ Исто.

пушкомитраљеза и 42 пушке.²⁸ У таквом распореду бригада се задржала до 19. фебруара, чистећи терен од заосталих четничких група и изводећи редовну обуку по јединицама.

Деветнаестог фебруара 1. батаљон је упућен преко Трепче, а сјутрадан и 2. батаљон од Кораћевца, преко М. Кита (к. 1163) да разбију четничке снаге у Каменском. Након дводневних борби они су у томе успјели, избили на линију Ђурђев До - Церово брдо, источно од Ријечана и ту се задржали. Десно од 1. батаљона налазио се 2. батаљон Дурмиторског одреда, раније придат Никшићком одреду. Трећи и 4. батаљон су разбили четничке дјелове сјеверозападно од Јабукe и избили пред Подбожур. Из Ријечана и са Божуровог брда четници су и даље пружали снажан отпор. Шеста бригада је на овим положајима сачекала долазак 12. херцеговачке и 2. далматинске бригаде, 26. фебруара, да би продужила напад ка Вилусима.²⁹ Очигледно штаб бригаде није сматрао упутним да се с малим снагама дубље упушта ка Вилусима, недовољно обезбијеђен од Никшића и Грахова.

Још 8. фебруара штаб 2. ударног корпуса обавијестио је штаб 29. херцеговачке дивизије да је Врховном штабу предложио да упути једну дивизију у сјеверну Херцеговину и тражио да то и 29. дивизија учини. У том случају 29. дивизија би дејствовала у јужној Херцеговини, гдје би јој садејствовала 2. далматинска бригада. Истовремено, дјелови 29. дивизије садејствовали би 6. црногорској бригади при разбијању непријатељских снага на подручју Никшић - Билећа. То би олакшало ослобађање Никшића, што би имало позитивне политичке посљедице и за Црну Гору и за Херцеговину. „Ми сматрамо“ каже штаб корпуса, „да с једном вашом, 6. црногорском и 2. далматинском бригадом као и (са) одредима на том сектору можемо ријешити ситуацију.“³⁰

Пребацивање 2. далматинске бригаде у рејон Никшића

Друга далматинска бригада је 6. фебруара, стигла у Колашин, гдје је врло срдачно дочекана. На састанку у штабу 2. корпуса, са штабом бригаде и штабовима батаљона, одато јој је признање за напоре и допринос који је до тада дала у 2. пролетерској дивизији. То признање поновио је командант корпуса генерал-мајор Пеко Дапчевић, 8. фебруара, пред стројем бригада, пошто је извршио смотру јединица. Том приликом бригаду је поздравио и Блажо Јовановић, у име Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору.

Посебно признање бригади је изразио штаб 3. дивизије, који је за штаб бригаде припремио вечеру. Поздрав бригади топлим ријечима упутио је комесар дивизије Јово Капичић, први партијски руководилац 2. далматинске бригаде, а захвалио је, њему и осталим члановима штаба, комесар бригаде Мате Ујевик

²⁸ Архив ВИИ, кут 394, фасц. 2, бр. 6, књига депеша Приморске оперативне групе, депеша команданта 6. бригаде од 10. фебруара 1944.

²⁹ Дневници 6. бригаде, 2, 3. и 4. батаљона.

³⁰ Зборник докумената, III, 7, 51.

Штаб 2. корпуса упознао је штаб 2. далматинске бригаде са наређењем Врховног штаба о формирању Приморске оперативне групе и о њеном саставу. Ова група, распоређена на просторији Никшић - Билећа - Требиње - Конавље - Рисан, имаће задатак да разбије четничке и усташко-домобранске снаге на тој просторији, дејствује на комуникације, руши жељезничке пруге, врши мобилизацију и организује садејство са 29. херцеговачком дивизијом. Пошто ће се штаб групе образовати касније, 2. далматинска бригада је први мах стављена под команду штаба 6. црногорске бригаде.³¹

У складу с тим 2. бригади је наређено да се из Колашина, преко Братоножића, Пипера и Бјелопавлића пребаци у Кривошије и Конавље, с тим да разбије четнике у Кривошијама, руши жељезничку пругу у Конавлима, разоружава домобранске постаје на тој просторији, мобилише ново људство ради сопственог јачања и јачања бокелских јединица. За обезбјеђење успеха мобилизације требало се повезати и са Дубровником.

По доласку у Бјелопавлиће бригада је требало да у току покрета разбије њемачку транспортну колону која често саобраћа комуникацијом Подгорица - Никшић У том циљу требало је на погодним мјестима на комуникацији да постави засједе. Бригада је такође обавијештена да је 29. херцеговачкој дивизији наређено да 2. батаљон 1. далматинске бригаде упути штабу 2. далматинске бригаде.

Ако се, пак, бригада не би могла одржати у Кривошијама и Конавлима требало је да се оријентише ка јужној Херцеговини, наслањајући се на 29. дивизију

Пошто је 8. фебруара из Колашина свечано испраћена, 2. далматинска бригада је кренула за Лијеву Ријеку. Тешке рањенике оставила је у корпусној болници, а са штабом бригаде пошла су и два члана енглеске војне мисије. Деветог фебруара настављен је покрет до Биоча и Доњих Мрка, а наредног дана преко Стијене Пиперске до Мартинића, Глизице и Слатине.³² Једанаестог фебруара њени батаљони су стигли у Јовановиће, Рсојевиће и Подвраће, а 12. до Пожара, Мандића, Дабовића и Повије. Успут су се смјењивали лијепо вријеме, мећава и киша. Преноћишта нијесу била најбоља, јер су услови за смјештај били

³¹

На то је свакако, утицала околност што се 6. бригада већ налазила у области Никшића и тај терен боље познавала, али, вјероватно, није било без утицаја ни то што су командант 6. бригаде Вељко Жижих и његов замјеник Војо Тодоровић били мајори, а командант 2. далматинске бригаде Обрад Егић и његов замјеник Бруно Вулетић у чину капетана.

³²

Зборник докумената, III, 7, 47, наређење штаба 2. ударног корпуса штабу 2. далматинске бригаде ОП. бр. 80, 6. фебруара 1944.

З

У својој књизи *Ратни дневник II* пролетерске далматинске бригаде (Загреб, 1967, 208), Обрад Егић је испричао занимљиву анегдоту о носталгији бораца бригаде. Наиме, по поласку из Лијеве Ријеке, негдје око Клопота, 4. батаљон који је био у претходници сусрио је неког сељака који је на магарцу гонио мало жита. „Како је магарац код нас у Далмацији омиљена домаћа животиња“, пише Егић, „а пошто смо отишли из Далмације нигдје га нисмо могли видјети, то смо га се силно зажељели. Претходница колоне на челу с командиром чете заставником Миланом Врањешом, кад је угледала магарца потрчала му је у сусрет. Загрлила га и почели (су) сви редом да га љубе у чело говорећи му: „Где си брате магарче, већ пуне двије године има како те нигдје нисмо срели ни видјели.“ И тако се готово цијели батаљон изљуби с магарцем.“

слаби, па борци често нијесу успијевали ни да осуше одјеку и обућу. Па ипак, сваки дневни покрет је уредно извршен.

Ноћу 12/13. фебруара, код Повије, бригада је прешла на десну обалу Зете, у Пјешивце. Штаб бригаде с 1. батаљоном и приштапским дјеловима смјестио се у селу Меоце, док су остали батаљони постављени дуж пута Даниловград - Никшић, 2. батаљон у с. Добруш, 3. у с. Миљевићи и 4. на просторији Богомиловићи, Долови. Требало је да ова три батаљона поставе засједе на комуникацији у висини наведених села, како је наредио штаб корпуса. Овај покрет, нарочито за штаб бригаде, приштапске дјелове и 1. батаљон био је врло тежак, због високог снијега у Пјешивцима. Товарни коњи нијесу могли да се крећу, па су ионако преморени борци носили терет коморе и муницију. Коњи су тек 14. фебруара стигли до јединица, пошто су путеви донекле раскрчени и пртине се на њима утабале.³⁴

Петнаестог фебруара успостављена је веза са штабом 6. црногорске бригаде и у договору с њим, штаб бригаде с 1. батаљоном наредног дана пребацио се на Чево. Покрет је извршен без већих тешкоћа. Међутим, Чево су тога дана у два маха бомбардовали њемачки авиони. Жртава није било али због бојазни да се напад из ваздуха не понови, јединице су размјештене по удаљенијим засеоцима.

На путу Даниловград - Никшић ни овога пута није било сукоба, јер непријатељске колоне нијесу наилазиле. Тако су јединице нешто удобније смјештене, организованије припремале храну и одмарале се од напорног марша. Вријеме затишја су искористиле на уобичајен начин, за организовање војне и политичке обуке и културно-забавне програме. Осамнаестог фебруара 2, 3. и 4. батаљон пребачени су у рејон Марковине, већ сјутрадан 1. батаљон у Ресну а 20. фебруара 3. батаљон у Трешњево. Кад је, 21. фебруара, у једном тренутку изгледало је да је 3. батаљон 6. бригаде у рејону Јабуке угрожен, тамо је, као помоћ, упућен 2. батаљон 2. далматинске бригаде. Исто тако је и 1. батаљон упућен у Рокоче, да би подржао батаљоне 6. бригаде, уколико се за то укаже потреба.³⁵

³⁴

О. Егић, н. д. 210.

³⁵

Зборник докумената, III, 7, 324, Операцијски дневник 2. далматинске бригаде (даље: Дневник 2. бригаде);

О. Егић, н. д. 211, 212.

На овом мјесту Обрад Егић је испричао занимљиву појединост. Долазак 2. далматинске бригаде на територију старе Црне Горе изазвао је страх и запрепашћење четника који су ову јединицу знали још од Неретве, Калиновика и Дрине. Због тога су позивали сељаке да траже спас код окупатора од „далматинских усташа“, који пале и кољу све на што наиђу. Народ их, наравно, није послушао. Остао је код кућа и „лијепо нас дочекивао“. Њемци су четнике наговарали да Далматинце позову на предају, јер то, наводно, није никаква организована војска, већ разбијени дјелови који се из Санџака повлаче према Далмацији. „И, заиста“, каже Егић, „23. о. м. (тј. фебруара - М. Ђ.) око 18 сати њемачки командант из Подгорице по једној жени - таоцу из затвора - послао је команданту II далматинске бригаде писмену понуду отприлике оваквог садржаја:

„Команданту II далматинске бригаде - Трешњево. Пошто сте у Санџаку разбијени и сада се по брдима потуцате, ја вас позивам да положите оружје и да се предате. Поштедјет ћу вам животе и омогућити вам да се вратите својим кућама. Заказујем вам састанак 25. о.м. у 11 сати на Драгаљу. Знаци распознавања „Далматинац“.

Одговор штаба II далматинске бригаде био је: „С фашистичким окупаторима преговарамо само кроз пушчане цијеви“.

¹⁹

У духу наређења Врховног штаба, штаб 2. корпуса је 23. фебруара дефинитивно оформио Приморску оперативну групу, у већ наведеном саставу,³⁶ одређујући јој штаб у саставу: командант потпуковник Радомир Бабић, политички комесар Јагош Ускоковић и начелник штаба Новак Перућица. Сјутрадан је штабу 6. бригаде јављено да ће штаб групе бити 26. или 27. фебруара у селу Витасовићима, гдје треба да га прихвати једна чета бригаде. Штаб групе је, међутим, стигао у штаб 6. бригаде 2. марта, у 16. часова.³⁷

Пошто је 6. бригада задржана у висини Подбожура, батаљони 2. далматинске бригаде су размјештени: 1. и 2. у рејону Рокочи, Жива, Котлићи, 3. батаљон у Трешњеви и 4. на просторији Бата, Ресна, одбијајући повремене четничке испаде из Грахова и Никшића.

У складу са задатком добијеним од штаба 2. корпуса, штаб 29. херцеговачке дивизије упутио је своју 12. бригаду у напад правцем Зупци - Грахово - Кривошије, како би у садејству са 6. црногорском бригадом чистила од непријатеља никшићки и требињски срез и Кривошије.³⁸ Ова бригада је ноћу 25/26. фебруара кренула из Копривице, протјерала дјелове четничке Вучедолске бригаде и 26. фебруара око 6 часова изјутра, ушла у Вилусе. Четници су без значајнијег отпора одступили за Корјениће и Грахово. Настављајући гоњење, у садејству с 2. батаљоном Никшићког одреда, бригада је тога дана ослободила Корјениће и порушила три моста на Требишници. До 1. марта она је избила у рејон Турменте, Тух, Орашје и стигла до Граба, пресијецајући пут Требиње - Херцег Нови, односно Требиње - Црквице. Пошто Приморска оперативна група није извршила продор ка Кривошијама и ова бригада је обуставила даље продирање ка обали.³⁹

Када је обавијештен о предстојећем нападу 12. бригаде, 25. фебруара штаб 6. бригаде је наредио штабу 2. далматинске бригаде да се ангажује на чишћењу комуникације Грахово - Вилуси, како би се створили услови за ослобођење Грахова. Својим батаљонима је такође наредио да продуже напад у правцу Вилуса. Четници су поново пружили отпор на линији Пандурица - Подбожур - Загора, како би обезбиједили повлачење својих снага из рејона Вилуса, а затим су се и сами повукли, тако да су дјелови 6. бригаде без борбе ушли у Вилусе око 12 часова. Четврти батаљон је тада упућен за Заслап и Нудо, као бочно обезбјеђење 12. херцеговачке бригаде, 3. је задржан у Д. Спили, 2. у Миочићима, а 1. је враћен у Кусиде, ради блокирања Никшића. Четници су имали 18 мртвих и 20 заробљених војника, а 6. бригада 5 рањених. Заплијењен је један лаки минобацач и нешто друге опреме.⁴⁰

³⁶

Дневник 2. ударног корпуса, биљешка за 23. фебруар 1944.

³⁷

Књига депеша Приморске оперативне групе: депеша команданта корпуса од 24. фебруара и комесара 6. бригаде од 2. марта 1944.

³⁸

Данило Комненовић, Мухарем Кресо, *Двадесет девета херцеговачка дивизија*, Београд, 1979, 166-167.

³⁹

Исто, 168, 169.

Дневник 2. бригаде, биљешка за 26. фебруар 1944.

Батаљони 2. далматинске бригаде (1, 2. и 3) нијесу наилазили на отпор, па су размјештени: 1. у рејону Калопер -Елезов До, 2. у рејону Загоре и 3. у рејону Голо Брдо, сјеверно од Грахова. Све ове покрете отежавала је велика хладноћа, повремено јака вијавица и дубок снијег.⁴¹

По наређењу штаба 6. бригаде 27. фебруара 2. далматинској бригади је придат 1. бокелски батаљон.

Штаб 6. бригаде придао је свој 2. батаљон и 2. батаљон Никши-Иког одреда 2. далматинској бригади, како би припремила напад за ослобађање Грахова и гарнизона на путу Грахово - Леденице. Сматрао је да је ликвидирање ових непријатељских упоришта неопходан услов за продирање групе ка Приморју.

Извештавајући штаб 2. корпуса о тек завршеним борбама и о припреми напада на Грахово, командант 6. бригаде је напоменуо да „због великог снијега и закашњења Херцеговаца“ није био у стању раније „приступити овим операцијама“.⁴² Сјутрадан, можда и прије него што је обавијештен о овом извјештају, а вјероватно обавијештен од 29. дивизије да 12. херцеговачкој бригади није обезбијеђено садејство Приморске оперативне групе, штаб 2. корпуса је депешом питао штаб 6. бригаде што је са дејствима те бригаде и 2. далматинске и наредио да хитно приступе извршењу задатка у садејству са Херцеговцима, јер „просторија западно од Никшића до Конаваља мора што прије бити очишћена.“ При том је штаб 6. бригаде био опоменут да је до тада показао „врло мало иницијативе“.⁴³

Нови напад на Грахово

Пошто је ојачана са три батаљона, 2. далматинска бригада је 29. фебруара организовала напад на Грахово и Драгаљ. Други батаљон 2. далматинске бригаде требало је да напада са сјеверозапада, правцем Граховац - Орао - Подкурјај - Грахово; 2. батаљон 6. бригаде са сјевера, правцем Голо Брдо - Бокшин До - Грахово. Други батаљон Никшићког одреда задржан је у резерви, иза 2. батаљона 2. бригаде. Команду над ова три батаљона обједињавао је поручник Мате Мештровић, обавјештајни официр бригаде. Трећи батаљон 2. бригаде требало је да напада Грахово с југа, пошто претходно савлада непријатељске истурене дјелове на Вардару (к. 792), Високој глави (к. 755) и В. Кличевцу.

Први бокелски батаљон, који је тога дана стигао у бригаду, и 4. батаљон 2. бригаде требало је да разбију непријатељске снаге у Драгаљу и Под Хану, на путу Грахово - Црквице. Заповијешћу је било предвиђено да напад почне у 22 часа 29. фебруара.⁴⁴

⁴¹ Књига депеша Приморске оперативне групе, депеша команданта 6. бригаде од 26. фебруара 1944.

⁴² Исто.

⁴³ Исто, депеша штаба 2. корпуса од 27. фебруара 1944.

⁴⁴ Дневник 2. бригаде, биљешка за 1. март 1944.

¹⁹ Баш у вријеме припреме ове заповијести, стигао је захтјев команде мјеста Чево за помоћ од једног до два батаљона, пошто су јаче непријатељске снаге, према првој процјени команде мјеста, око 1.200 војника, предузеле напад од Даниловграда, Цетиња и Његуша и већ заузеле Чево. Претходна два дана овим снагама су се супротстављале само јединице Ловћенског и Зетског одреда које нијесу у стању да спријече даљи продор непријатеља.⁴⁵

Иако је овај захтјев дошао неочекивано и у незгодно вријеме кад су све јединице ангажоване, нешто је требало предузети, али да се од напада на Грахово ипак не одустане. Ка Чеву су одмах упућени 1. бокелски батаљон и 4. батаљон 2. бригаде, с тим да ухвате везу са јединицама и штабом Ловћенског одреда и протјерају непријатеља ка Цетињу и другим полазним рејонима. За напад на Драгаљ упућен је 1. батаљон 2. бригаде.

Пошто су 1. бокелски и 4. батаљон 2. бригаде упућени за Катунску нахију, стигао је у штаб 2. бригаде извјештај команде мјеста у Бати да је непријатељ од Даниловграда избио према Ластви и заузео Чево, да се друге колоне крећу од Марковине, Чева и Ресне према Бати, па је команда мјеста напустила ово село и повлачи се према Горњим Изворима.⁴⁶

И тога дана је падао снијег, који је и иначе био висок, па су покрети јединица и њихова оријентација на земљишту били јако тешки. Тако 2. батаљон 6. бригаде није ни стигао да судјелује у нападу.⁴⁷ Поручник Мештровић је умјесто њега у напад упутио 2. батаљон Никшићког одреда из резерве. То је учинило да напад не почне једновремено. Јединице су ступале у борбу како су пристизале, па је непријатељ могао и да маневрише својим снагама унутар гарнизона. Тако и оне јединице које су стизале до насеља, нијесу могле да продру у варошицу. „Неки су долазили и до саме жице око Грахова, а потом се, због неповезаности, колебали и враћали на (полазне) положаје. Због тога Грахово ове ноћи није заузето“, констатовано је Обрадом Егићем.⁴⁸

Други батаљон 2. бригаде заробио је 17 четника, али то је било све. Трећи батаљон је морао одустати од напада на Грахово, да би притекао у помоћ 1. батаљону. Први батаљон, пак, није успио да нападне Драгаљ и Под Хан, јер су прилази овим утврђеним рејонима отвореним, непознатим земљиштем, минираним и покривеним снијегом, били, како је извјештавао штаб батаљона - немогући. Али је зато око 200 Њемаца, талијанских фашиста и четника, на камионима упућено из Рисна да помогне угрожено Грахово. Они су напали 1. батаљон и овај је тешко одолијевао њиховом притиску до доласка 3. батаљона. Трећи батаљон, је блокирао 3-4 њемачка камиона са 50-60 војника и држао их под ватром готово читав дан 1. марта. Ипак, по мишљењу Обрада Егића - због неодлучности штаба

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ О. Егић, н. д., 215.

⁴⁷ Разлог баш није сасвим јасан. У операцијском дневнику батаљона за тај дан се каже да је у 9 часова увече добио задатак да из Спиле крене да посједне положаје 2. батаљона Никшићког одреда, а не да учествује у нападу на Грахово.

О. Егић, н. д., 216.

батаљона - пропустио је прилику да их уништи. Пошто је претрпио губитке од 15 мртвих и 20 рањених, непријатељ је успио да продре у Грахово. Трећи батаљон је имао 4 рањена борца, а поручник Звонко Башић је погинуо. Први батаљон је заробио 3 четника.⁴⁹

Пошто је одбила напад партизанских снага, посада Грахова је извршила испад ка Драгољу, да би ослободила комуникацију на том правцу. Први и 3. батаљон 2. бригаде морали су се повући, јер су били изложени притиску и са сјевера и са југа. Задржали су се у рејону Забуковица, Тоспуде, југоисточно од Грахова. Други батаљон 2. бригаде и 2. батаљон 6. бригаде задржали су се на положају Граховац, односно Голо Брдо, сјеверозападно и сјеверно од Грахова.

Организовање овог напада било је скопчано с великим тешкоћама. За напад су ангажоване разнородне јединице - батаљони из двије бригаде, једног одреда и један до тада самостални који, због тешке проходности земљишта, нијесу имали добре међусобне везе, нити су добро могли да ускладе своје покрете и дејства.

Изненадна промјена ситуације у Катунској нахији довела је до осјетног слабљења нападачких снага и до промјена у њиховом борбеном поретку. Овакав састав снага и лоше стање веза, изгледа, довео је и до неспоразума због којег 2. батаљон 6. бригаде није ни судјеловао у борби па је и то ослабило ударну снагу напада. У истом смислу је дјеловала и непријатељева интервенција из Рисна, због које ни 3. батаљон 2. бригаде није нападао на Грахово. Тако су, у ствари, варошицу нападала само два батаљона, па ни они не једновремено, јер је 2. батаљон Никшићког одреда накнадно уведен у борбу. У таквим условима, наравно, успјех није било могућно постићи.

Штаб 2. бригаде је одлучио да напад понови 2. марта увече и да ослободи Грахово. Било је предвиђено да 2. батаљон 2-ге и 2. батаљон 6. бригаде нападају са сјеверозапада односно са сјевера, правцима који су за њих били одређени за напад од 29. фебруара. Први батаљон 2. бригаде требало је да напада са истока, од села Домаћин До, а 3. батаљон 2. бригаде и 1. батаљон Никшићког одреда да заузму Штедин (к. 919), Вардар, Високу гл. и В. Кличевац, како би онемогућили непријатељу да интервенише од Драгаља, а 3. батаљон, затим, двије чете да упути у напад на Грахово.⁵⁰

Јединице су већ биле добиле заповијест за напад, када је штаб 2. бригаде, око 19 часова, добио извештај свог 4. батаљона, да непријатељ од 1.200 до 1.700 војника угрожава Трњине, а наше снаге на томе правцу нијесу у стању да га задрже. Пошто су се у рејону Трешњева налазили необезбијеђени позадински дјелови бригаде (болница, интендантура и батаљонске коморе) штаб бригаде је морао брзо реаговати. Одлучио је да обустави напад на Грахово док не рашчисти ситуацију у Катунској нахији. Кад су о томе добили наређење, 2. и 3. батаљон

⁴⁹ О. Егић, н. д. 217; Дневник 2. бригаде, биљешка за 1. март 1944.

⁵⁰ У Операцијском дневнику бригаде каже се да је требало да те чете нападају Грахово са сјевера. Бранко Обрадовић, у књизи *Друга далматинска пролетерска бригада*, Београд, 1968, 223, каже да је требало да нападају са сјеверозапада. Међутим, логично би било једино да су нападале с југа, с озбиром на правац ангажовања овог батаљона.

2-ге и 2. батаљон 6. бригаде, већ су били почели улазити у Грахово.⁵¹ У 22 часа, међутим, 1. и 3. батаљон 2. бригаде упућени су, усиљеним маршем, ка Витом Јасену и Трњинама, односно ка Бати. По један батаљон 2. и 6. бригаде и Никшићког одреда задржали су Грахово у блокади, затварајући истовремено и правац од Драгаља (односно Рисна), како непријатељ са те стране не би угрозио снаге у Катунској нахији.⁵²

Разбијање непријатељске групације у Катунској нахији

Команде колаборационистичких снага у Црној Гори прижељкивале су неки већи војнички успјех, који би њиховим јединицама повратио морал и изгубљени углед у народу. У том смислу су тражиле помоћ од окупатора, али су све до фебруара 1944. године отуда добијале само обећања да ће до неке шире акције чишћења црногорске територије од партизана ипак ускоро доћи. Послије стварања заједничке команде приступило се планирању таквог подухвата. Десетог фебруара, на састанку у Подгорици, најистакнутији од ових команданата одлучили су да припреме такву акцију за чишћење Катунске нахије, а затим и шире просторије, што би им омогућило повезивање гарнизона у старој Црној Гори, Никшићу, Боки и Херцеговини. План је одобрио генерал-мајор Кајпер шеф њемачке фелдкомандантуре.⁵³ Фелдкомандантура је обезбиједила оружје, муницију и извјесну количину одјеће и друге опреме за четничке јединице под командом Ђорђије Лашића и Јакова Јововића и учешће нешто њемачких снага, укључујући и једну батерију брдских топова, као и техничку опрему за одржавање веза. Командант њемачког 363. пука у Подгорици руководио је читавим овим подухватом, наравно по упутствима фелдкомандантуре.

Колаборационистичке снаге су кренуле у напад у пет колона: прва, састављена од васојевићких и кучких четника и подгоричке жандармерије (око 1.100 војника) под командом мајора Лашића, кренула је из Подгорице, с тим да напада од Даниловграда и Загарча ка Марковини и Чеву. Истим правцем кретала се и друга колона, Бјелопавлићка бригада (око 600 војника) под командом Јакова Јововића; трећу колону су сачињавали Љешански и Комански националистички батаљон (око 800 војника) под командом мајора Васа Вукчевића. Она је нападала од Доње Љешанске нахије и Комана, преко Прогоновића и Ораха ка Чеву; четврта, од по једног батаљона из Црмнице и Ријечке нахије (640 војника) под командом мајора Блажа Гојнића, нападала је од Ријеке Црнојевића ка Косијерима, Томићима, Ресни и Трњинама. Пета је била најбројнија. Имала је око 1.600 војника, под командом мајора Бошка Петричевића. Сачињавали су је

⁵¹ Од 2. бригаде, биљешка за 2. март 1944;
Б. Обрадовић, н. д. 223.

⁵² Исто.

⁵³ Ђуро Вујовић и Радоје Пајовић наводе да је план припремио мајор Јово Ђукановић. Позивајући се на њих и сам сам тако писао у свом првом тексту о Приморској оперативној групи (ВИГ, 2/1988, 1 105). Међутим, у једном писму о коме ће бити ријечи, Ђукановић тврди да у томе није судјеловао.

националисти из Катунске нахије и нешто Примораца. Нападала је општим правцем Цетиње - Чекање - Симуња - Чево, али је наступала у три потколоне.

Иако бројне, четврта и пета колона су имале претежно новомобилисано људство, које није било особито расположено за борбу, што се не би могло рећи за прве три. Сем тога, прва и друга су биле знатно боље наоружане а и иначе су, у погледу опремљености и борбене спремности одскакале од осталих.

Према наведеним подацима колаборационистичке снаге су имале 4.740 војника. Ђуро Вујовић је навео да их је укупно било 4.800, а да је са њима било још 213 Њемаца. Изгледа, ипак, да је колаборациониста било нешто мање, тј. око 4.000 војника.⁵⁴

Према овако јаким непријатељским снагама стајале су сасвим малобројне снаге Ловћенског одреда: 1. ударни батаљон у Љешанској нахији (93 борца), Цеклинска чета (32 борца) на Добрској плочи, пратећи вод штаба одреда (23 борца), заштитни дјелови команди мјеста у Штитарима и Чеву (49 бораца). Двадесет шестог фебруара, касно увече, у Загарач је из Прогоновића стигао батаљон Ловћенског одреда, упућен за 8. црногорску бригаду, која је два дана касније требало да се формира у Беранама (око 80 бораца). У Команима и Загарчу затекао се и један батаљон Зетског одреда (75 бораца). Рачунајући још и Команско-загарачку посадну чету од 30 људи и команду мјеста у Бати, било је укупно нешто преко 400 бораца.⁵⁵ То су, очевидно, биле снаге недовољне да би се озбиљније супротставиле више него десетороструко јачем непријатељу.

Колаборационистички напад је почео 27. фебруара, по јако лошем времену. Због тога, као и због отпора дјелова Ловћенског одреда у Љешанској и Ријечкој нахији, наступање треће и четврте колоне било је веома споро. Први ударни батаљон је нарочито на Вељој гори (к. 701) у Љешанској нахији задржавао четнике пуна три дана.⁵⁶ Истовремено је Цеклинска чета, код Добрске плоче снажном ватром изненадно дочекала дјелове Гојнићеве колоне и одбацила их чак до Ријеке Црнојевића.⁵⁷

⁵⁴

Ђ. Вујовић, н. д., 507. Подаци потичу од заробљеног четничког капетана Андрије Ђурашковића. Р. Пајовић, је навео Вујовићеве податке (н. д., 445). Р. Вукановић (н. д., 150) наводи бројку од 4500 војника; Н. Јовићевић (н. д., каже да су нападале четири колоне од 4290 војника). Штаб Приморске оперативне групе, у извјештају штабу 2. корпуса стр. пов. бр. 11 од 11. марта 1944 (Зборник докумената, III, 7, 100) каже да је било 4.600 непријатељских војника. Група аутора Војноисторијског института у књизи *Ослободилачки рат* (214) навела је бројку од 4.300 војника. Изгледа да је ова бројка најтачнија. Наиме, штаб 21. брдског армијског корпуса је 9. марта извјестио штаб 2. оклопне армије да је у овој акцији, изведеној под шифром „Бора“, учествовало „4000 људи националне жандармерије, милиције“. Број њемачких учесника није наведен, али се каже да су судјеловали: 215 абвер-труп, једна брдска батерија и ловачко потјерно одјељење 181. дивизије. Према томе, Вујовићева бројка од 213 њемачких војника могла би да се узме као тачна. 215 абвер-труп, према овом извјештају, сачињавали су кавкаски добровољци. Одато им је признање, јер су се - „показали.. добро“ (Зборник докумената, XII, 4, 30).

⁵⁵

Ђ. Вујовић (н. д., 508) наводи да их је било 550, рачунајући и 4. батаљон 2. далматинске бригаде. Овај батаљон је, међутим, стигао касније.

⁵⁶

Зборник докумената, III, 7, 97. Извјештај штаба одреда бр. 32, штабу 2. ударног корпуса, од 10.3.1944.

⁵⁷

Исто.

¹⁹

Прва, друга и пета колона наилазиле су на слабији отпор. Наиме, батаљон упућен за 8. бригаду, није ни требало да се одсудније ангажује у борби. А Зетски батаљон, доста подмлађеног борачког састава, нити је војнички био довољно учвршћен, нити бројно јак да би био у стању да се супротстави оволиким снагама нападача. Они су задржавали далеко јачег непријатеља само толико, колико је било потребно да се обезбиједи извлачење збјега, који се у оваквим ситуацијама кретао под заштитом партизанских јединица.⁵⁸

Тек 29. фебруара штабу одреда је у Орахе стигло обавјештење Бошка Куљаче (који се кретао с батаљоном 8. бригаде) о наступању јаких снага у Катунску нахију. Иако су дјелови 1. ударног батаљона у Прогоновићима успјешно одолијевали нападима колаборациониста, штаб одреда је одлучио да све своје снаге повуче из Љешанске и Ријечке нахије. Намјеравао је да пређе комуникацију Даниловград - Чево код Велестова и продужи ка Копитнику, али је на вријеме уочено да је непријатељ већ на том путу. Због тога је у правцу непријатеља упућена једна чета, а главнина, са збегом од око 300 стараца, жена и дјеце, скренула је лијево и, неопажено, преко Меоца Чевских, заобишла Чево и комуникацију Чево - Цетиње прешла код Ресне. Чета, која је успјешно обманула непријатеља, стигла је ноћу у састав главнине.⁵⁹

Тога дана су снаге прве и друге непријатељске колоне и двије потколоне пете колоне, успјеле да заузму Чево. Лијева потколоне пете колоне задржала се у Залазима.⁶⁰

Јединице Ловћенског одреда, рачунајући и батаљон 8. бригаде⁶¹ и батаљон Зетског одреда прикупили су се у рејону Извори, Ровине, Меоце Цуцке. Бату су бранили заштитни дјелови команде мјеста и нешто стараца који су се с јединицама повукли из Љешанске и Ријечке нахије.⁶² У оваквој ситуацији затражена је помоћ од штаба 2. далматинске бригаде.

Када је упутио 1. бокелски и свој 4. батаљон за Катунску нахију, штаб 2. далматинске бригаде затражио је да и 6. црногорска бригада упути ка Чеву један свој батаљон и једног члана штаба бригаде, који би руководио овим операцијама.⁶³ Начелник штаба Приморске оперативне групе 1. марта је такође наредио штабу 6. бригаде да упути један батаљон ка селима Котлићни и Размуће, гдје ће добити нови задатак, у вези са ситуацијом код Драгаља и

⁵⁸

Ђ. Вујовић, н. д. 508.

⁵⁹

Андрија Пејовић, *Пораз четника на Чеву фебруара 1944. године, Историјски записи* 4-6/1951, 268.

⁶⁰

Ђ. Вујовић, н. дј. 508,

⁶¹

Пошто није стигао да пређе Зету код Слапа, због овог непријатељског иапада, овај батаљон је морао да крене преко Марковине, Грешњева, Трубјеле, Никшићке Жупе, Маганика, Роваца, Манастира Мораче, Трешњевика и Андријевице, тако да је закаснио на формирање своје бригаде (Бранко Вучковић: *Закаснили смо на свечаост, 8. црногорска НОУ бригада*, Зборник сјећања, Београд, 1978, 36.

⁶²

Наведени извјештај штаба Ловћенског одреда, бр. 32.

Зборник докумената, III, 10, 20.

Под Хана.⁶⁴ Судаћи по овом наређењу и по неким наређењима које је тога дана штаб 2. корпуса упућивао штабу Приморске оперативне групе, ни у штабу групе, који је још био на путу, ни у штабу корпуса, тога дана није било довољно обавјештења о ситуацији у Катунској нахији. Они су још увијек били заокупљени ситуацијом око Грахова и на путевима који воде за Никшић.

Другог марта, око 16 часова, штаб групе је стигао у штаб 6. бригаде, у село Љешевицу. Пошто се упознао са ситуацијом, он је издао заповијест према којој је требало да 2. далматинска бригада, без једног батаљона, са 1. бокелским батаљоном и јединицама Ловћенског и Зетског одреда „енергичним налетом“ нападне и разбије, а по могућности и да уништи непријатељску групацију у Катунској нахији. По разбијању непријатељских снага и ослобођењу Чева, 2. далматинска бригада и 1. бокелски батаљон требало је да се поврате у Д. Извор, Трешњево и Тоспуде, а гоњење разбијеног непријатеља да врше јединице одреда.

Група од по једног батаљона 2. и 6. бригаде и Никши-Иког одреда да држе у блокади Грахово и, дијелом снага, затворе правац Рисан - Драгаљ. Два батаљона 6. бригада и три батаљона Никшићког одреда (рачунајући ту и придати батаљон Дурмиторског одреда), да затварају правце који из Никшића изводе ка Лукову, Горњем Пољу, Трубјели и Броћанцу. Дванаеста херцеговачка бригада да затвара правце од Билеће и Требиња ка Вилусима. Један батаљон 6. бригаде, у с. Рокочима, требало је да служи као резерва, с тим што га може употријебити и штаб 2. далматинске бригаде.⁶⁵ Међутим, треба нагласити да је ова заповијест издата 3. марта у 18 часова, када су се јединице у Катунској нахији припремале за одлучан противнапад, а неке су већ биле у противнападу.

Друга далматинска бригада, наиме, дејствовала је правовремено и цјелисходно. Њена одлука о обустављању напада на Грахово до рашчишћавања ситуације код Чева била је сасвим исправна. Јер, код колаборациониста у Чеву настао је неочекивани застој. Они су успјешно завршили прву етапу свог напада, а за наставак је тек требало да им стигне допунско наређење. Због лошег времена везе с Цетињем су биле покидане, тако да чак ни Њемци и талијански фашисти нијесу успјели да их оспособе. Лашић је покушао да се договори са осталим командантима како да продуже напад, али се то није показало најуспјешније. Јаков Јововић је с бригадом усмјерен ка Пјешивцима, с тим да мањи дио снаге оријентише ка Ублима. Први цетињски батаљон требало је да наступа преко Ожеговице, Убала и Бијелих Пољана ка Лигунару (триг. 1184) а мајор Петричевић са средњом потколоном пете колоне од Трњина преко Прентина дола ка Кобиљем долу, источно од Трешњева. За трећу и четврту колону се још није знало гдје су.⁶⁶

Покрети су започели 1. марта по подне. Дјелови под командом мајора Петричевића наишли су код Трњина на снажан отпор Ловћенског одреда и чак

⁶⁴ Исто, III, 7, 78.

⁶⁵ Зборник докумената, III, 7, 84.

⁶⁶ Ђ. Вујовић, н. д., 508, 509.

¹⁹ разбијени, па су у паници одступили. Међутим, не осјећајући се довољно јаким да овај тренутни успјех боље искористе, повукли су се и дјелови Ловћенског одреда. У Трињине су поново ушли дјелови 1. цетињског батаљона Душана Вуковића, а касније и дјелови четврте колоне мајора Гојнића. И Лашић је тамо стигао да интервенише. По договору с њим Гојнић је требало да крене ка Бати, а Вуковић да се задржи у Трињинама док му Лашић не пошаље појачање са Чева.⁶⁷ Тако су ка селу Кругу упућени дјелови треће колоне (дјелови Љешанског и Команског батаљона и подгоричке жандармерије), али су сви ови покрети вршени споро тако да су дјелови 2. далматинске бригаде пристигли да организују противнапад.

На Бати, гдје се већ налазио 1. бокелски батаљон и нешто стараца из Љешанске и Ријечке нахије, упутио се 3. батаљон 2. бригаде, са штабом бригаде и помоћником комесара 6. бригаде. Први и 4. батаљон 2. бригаде, Ловћенски одред и батаљони Зетског одреда прикупљени су на линији Ровине, (западно од) Трњине, Меоце Цуцке, Иванове Алуге, Меоце Чевске. Овом групом батаљона командовао је замјеник команданта 2. далматинске бригаде, Бруно Вулетић,⁶⁸ у сарадњи са штабом Ловћенског одреда.

Када је стигао у Горњи Извор 3. марта, 3. батаљону 2. бригаде наређено је да се одмори 4-5 сати, пошто његово људство није спавало три дана и три ноћи. Али од одмора није било ништа. Колона мајора Гојнића, у садејству с њемачким снагама, тога дана је одбацила 1. бокелски батаљон и дјелове при команди мјеста и заузела Бату. Сазнавши за то, штаб 2. бригаде је наредио 3. батаљону да настави покрет и противнападом поврати Бату. Трећи батаљон је овај задатак успјешно извршио. У садејству с 1. бокелским батаљоном извршио је снажан противнапад и након упорне двочасовне борбе разбио четничке снаге и повратио Бату. Четници су оставили 30 мртвих, а око 50 их је заробљено. Међу заробљеницима су били капетани Андрија Ђурашковић и Блажо Клисић.⁶⁹

Нешто касније, око 21 час у противнапад су кренули и батаљони под командом Бруна Вулетића и Андрије Пејовића. Један батаљон 2. далматинске бригаде напао је Лашићеву резерву у селу Круг. Иако су дјелови 1. цетињског милицијског батаљона и нешто љешанских четника пружили јак отпор (комански четници и подгорички жандарми су одмах побјегли)⁷⁰, напад је успио. Тиме је била отежана одступница колаборациониста из рејона Трешњева, Доловског Корита и Меоца Чевских, које су Вулетићеве и одредске снаге фронтално нападале. Тако су колаборационисти претрпјели потпун пораз. Када су 4. марта ујутро стигли у

⁶⁷

Исто.

⁶⁸

Вулетић је, на изричито тражење штаба 2. корпуса био упућен на официрски курс у Колашину, али пошто није успио да се пребаци преко Зете, вратио се у бригаду (Књига депеша Приморске оперативне групе, депеша командант групе од 10.111 1944).

⁶⁹

О. Егић каже: „за врло кратко вријеме, 3. батаљом (је) непријатеља разбио дословно речено у парампарчад. Није се знало камо тко бјежи. Непријатељ је бацао оружје и дијелове одјеће да би могао брже и лакше умакнути“ (219).

Ђ. Вујовић, н. дј. 511.

Чево, партизани нијесу ни наишли на отпор. Заробили су групу од двадесетак четника и не слутећи да се међу њима налази мајор Лашић, почели да их разоружавају. Лашић је искочио кроз прозор и успио да побјегне и то без шињела.⁷¹ У наведеном извјештају штаба Приморске оперативне групе од 11. марта, каже се: „Налет наших јединица био је жесток, тако да од непријатеља једва да су по двојица заједно ушла у окупаторски блок“. И даље: „Знамо тачно да је непријатељ имао 110 мртвих, 130 рањених и 85 заробљених, док за један велики број, које нијесмо видјели или нијесу пронађени, а и због тога што још нијесмо прикупили све податке, не можемо јавити. Између погинулих је и командант батаљона капетан Иванишевић и поп Крсто Марковић.“⁷² Партизани су имали 3 мртва и 7 рањених.

Према наведеном извјештају штаб Ловћенског одреда, тридесетак заробљених је одмах пришао партизанским јединицама.

Разбијене колаборационистичке снаге су се у паничном бјегу вратиле ка Даниловграду, Љешанској нахији и Цетињу, а дијелови и ка Боки.⁷³ У те крајеве су донијели панику и стравичну слику пораза. Њиховим старјешинама је то утолико теже падало што су овај поход на Катунску нахију најавили бучном пропагандом којом су покушали да увјере народ како је Ловћенски одред уништен, јер што од њега није изгинуло посмрзавало се у снијегом завијаном Ставору. Летке с тим тврдњама били су излијепили по фасадама цетињских зграда. Тврдили су, такође, да Далматинци моле граховске четнике да им дозволе пролаз за Далмацију. Црногорски партизани су преварили Далматинце, али 'Ие им се сада поновоти 1942. година.⁷⁴

Јединице Ловћенског одреда гониле су љешанске четнике до пута Ријека Црнојевића - Подгорица, одакле су ови, пошто их Њемци нијесу примили у блок, наставили очајничку одбрану. Црмнички четници су, изгледа тек овога пута јаче осјетили снагу партизанске војске и горчину пораза. А с катунским националитима повукао се и дио сељака из Чева и Бјелица. Ни њих Њемци нијесу

⁷¹ А. Пејовић (н. чл. 272) каже да је тај шињел носио један борац - Далматинац, како је говорио - „као успомену од Лашића“.

⁷² Како се из Операцијског дневника 2. бригаде види, ови губици се односе само на правац дејства Вулетићевих батаљона. Њима треба додати и оне код Бате.
Ђ. Вујовић наводи да су укупни непријатељеви губици износили око 350 избачених из строја, док су партизани имали око 20 мртвих и рањених (н. д., 510).

⁷³ Наведени извјештај штаба Ловћенског одреда бр. 32. У овом извјештају штаб Ловћенског одреда помиње само један батаљон 2. далматинске бригаде уз чију је помоћ организовао противнапад. У наведеном чланку А. Пејовић помиње два батаљона. Очигледно батаљоне у рејону Бате не узима у обзир.

Штаб Приморске оперативне групе у извјештају штабу 2. корпуса наводи као своју одлуку о обустављању напада на Грахово и о регруписавању снага ради интервенције у Катунској нахији. Чак и замјеник комесара 6. бригаде у извјештају штабу своје бригаде од 4. марта (Зборник докумената, III, 7, 86), каже: „Наша одлука о одустајању од напада на Грахово је била паметан и реалан резултат новостворене ситуације која нам је омогућила брзу интервенцију и дејство на непријатеља, који нас је могао довести у врло тешку ситуацију“. Међутим, све наведене чињенице говоре у прилог увјерењу да је штаб 2. далматинске бригаде ову одлуку донио потпуно самостално.

⁷⁴ Наведени извјештај штаба Ловћенског одреда, бр. 32.

примили у блок, па су се „мували око Бајица“.⁷⁵ Њима је штаб одреда поручио да се врате кућама, али да понесу оружје које им је окупатор дао.

Та ситуација је могла и боље да се искористи да је Лов"Иенски одред имао више снага. Штаб одреда је цијенио да би са још два батаљона за десетак-петнаест дана потпуно разбио војну организацију колаборациониста, али је знао да „има важнијих задатака пред нашом војском него "ћерати се с четничком бандом по Љешанској и Црмничкој нахији“, иако би и то било важно, па на томе захтјеву није много инсистирао. Једино је тражио да батаљон 6. бригаде и батаљон Зетског одреда из Загарача подрже Ловћенски одред у борби с љешанским четницима.

Посебно треба истаћи да је ионако велики углед 2. далматинске бригаде овим успјехом још више порастао у очима црногорског народа.⁷⁶ Али и осталим јединицама штаб Приморске оперативне групе одао је признање специјалним саопштењем, у која је речено: „Држање бораца, иако под врло неповољним временским условима, било је на врло великом ступњу храбрости, пожртвовања и војничке вјештине“.⁷⁷

...

¹⁹ Иако се овдје радило о непријатељској операцији релативно широких размјера, које је доста дуго припремана, обавјештајна служба 2. корпуса, Приморске оперативне групе, односно њених бригада и Ловћенског одреда, о њој ништа унапријед није сазнала. Због тога су јединице Ловћенског одреда доживјеле изненађење. С обзиром на њихову малобројност, то их је могло довести и до тежих неуспјеха и већих губитака. За њих је, међутим, повољна околност била то што су у дубини слободне територије могли да се ослоне на релативно јаке снаге Приморске оперативне групе, односно да отуда добију помоћ. За те снаге се само условно може рећи да су биле јаке, јер су све скупа узев више него два пута биле малобројније од нападача. Па ипак, оне су само дјелимично укључене у ову операцију и то поступно, на основу непотпуних података о непријатељу и о ситуацији уопште. Никшић и Грахово је истовремено требало држати у блокади и обезбиједити се од Рисна и Драгаља.

Штаб групе још није био стигао у рејон Никшића, па због тога ниједан његов члан није упућен у Катунску нахију ни када је тамо била главнина снага групе. Па и штаб 6. бригаде који је обједињавао дејство јединица групе био је готово ван догађаја. О свему је, углавном, одлучивао штаб 2. далматинске бригаде, који је могао да интервенише само својим јединицама, Његов захтјев да штаб 6.

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ О. Егић (н. д., 221) о томе каже: „Уз симпатије што их до тада II далматинска бригада уживала у црногорском народу ова побједа над непријатељем донијела јој је такав углед да су је Црногорци сматрали својом рођеном бригадом.“

Зборник докумената, Iii, 10, 23.

бригаде пошаље један свој батаљон ка Чеву и једног свог члана да руководи операцијом, једва да је уважен. Послат је 4. батаљон, али касно 3. марта, тако да је наредне ноћи стигао до Трешњева. Сјутрадан је стигао у Бату, али тада је већ све било готово. А умјесто да у Катунску нахију пошаље замјеника команданта или начелника штаба бригаде, тј. стручњака за војна питања, штаб је послао партијског руководиоца, такође тек 3. марта, са штабом 2. бригаде. Тако је утицај командног дијела штаба групе готово сасвим изостао.

У вези с командовањем ваља истаћи још једну ствар. Због непознавања ситуације јединице 2. далматинске бригаде (рачунајући ту и 1. бокелски батаљон) добијали су само оријентационе задатке, што је једино било могућно, да се пребаце ка Чеву и тамо дејствују офанзивно, у споразуму са штабом и јединицама Ловћенског одреда. Чак и 3. марта, кад су се на том терену одиграли одсудни догађаји, није било времена да се брижљивије приступи груписању снага и организовању командовања. Тако је испало да се штаб 2. бригаде и замјеник комесара 6. бригаде нађу на помоћном правцу, ка Бати, а главнином снага у рејону Трњина, да командује замјеник команданта 2. бригаде. Благодарећи сплету повољних околности, ипак се све добро завршило.

А повољне околности, иако то на први поглед изгледало необично, добрим дијелом су дошле од непријатеља. Иако су имале бројно јаке снаге, а на њиховом челу углавном школоване офицере, колаборационисти нијесу искористили своју шансу. У погледу борбене спремности, могли су с поуздањем рачунати са нешто више од половине својих снага. Друга половина била је присилно мобилисана и лоше припремљена за овако тежак задатак. Планирање операције такође није било добро. Команданти колона су знали своје задатке само за прву фазу, до заузимања Чева, које је третирано као центар слободне територије. Наставак је требало извести по допунским наређењима. А кад су временске прилике, кидањем техничких веза, онемогућиле добијање тих наређења, дошло је до застоја у нападу из којег разједињени команданти нијесу налазили прави излаз. Тако је, на крају, командовање испало најозбиљнија слабост колаборациониста. Главну команду су држали Њемци, а спроводили су је преко мајора Ђукановића. Да би тај утицај био што непосреднији, Ђукановић је задржан на Цетињу, одакле је, због прекида веза, потпуно онемогућен његов утицај на ток догађаја. Командујући јединицама различитог састава и сами различитих схватања и политичке оријентације, ови команданти су се лоше споразумијевали. Њихове снаге су углавном парализане и мање-више пасивно ишчекивале расплет. Тако су постали жртве сопствене неактивности.⁷⁸ Први озбиљнији неуспјеси уносили су панику у њихове редове, која се брзо ширила и довела до потпуног расула. Није захватила једино

⁷⁸

У вези с командовањем у редовима колаборациониста ваља напоменути да иако се међу командантима колона налазио и Дражин главни командант црногорских четника Ђорђевић Лашић, ни сви њему потчињени команданти о овој операцији нијесу били обавијештени, нити су могли да је подрже. Тако је командант четничке Вучедолске бригаде Иван Јаничић касније писао команди оперативних снага за источну Босну и Херцеговину да за ову операцију није знао до доласка у Драгаљ, а тада је за интервенцију било касно јер су „националне групе“ већ биле у повлачењу ка Чекању. Јаничић се тада похвалио да са собом има 1.035 војника (Зборник докумената, XIV, 3, 91, извјештај од 18. марта 1944).

Посаде Никшића и Грахова су такође остале пасивне.

Бјелопавлићку бригаду, која се на вријеме рокирала према Пјешивцима и нашла се ван домашаја партизанског противнапада.

Тако су само четири доста малобројна батаљона 2. далматинске бригаде и два одредска, разбили бар пет пута јачу групацију колаборациониста. При том, наравно, ваља имати у виду и веома значајан морални фактор. У противнападу су главну снагу чинили батаљони 2. далматинске бригаде (рачунајућу ту и 1. бокелски, малобројни, али састављен од људства већ прекаљеног у старијим бригадама), који су имали изванредно борбено искуство, храброст и морално-политичку свијест и чврстину. Испоставило се да њих ни вишедневни замор, тешки климатски и теренски услови, па ни слабости у командовању и груписању снага нијесу омели да мањим снагама постигну изванредан успјех.

Извјештавајући Дражу Михаиловића о овој операцији, мајор Лашић је као главне разлоге неуспјеха навео: „Страшне временске прилике, потпуна неорганизованост за ноћну борбу свих јединица које су узимале учешћа, сем ове јединице која је била под мојом непосредном командом, грешком свих старешина због немања јединства и неизвршавања додељених им задатака. Једни су били потчињени мајору Ђукановићу, други Немцима, а потписаном само ово што је под сталном и непосредном мојом командом, за све ово време ... Имали смо велике губитке; немање довољног броја аутоматских оруђа и муниције... и пуно других разлога. После овог неуспеха људство је било деморалисано.”⁷⁹

На слично Лашићево писмо мајор Ђукановић је одговорио да се слаже са оцјеном узрока пораза операције коју је Лашић навео. Нејединство у командовању, наглашавао је Ђукановић, огледа се у томе што су сви признавали Ђукановића за команданта, али су сви стварали сопствене планове о којима је Ђукановић сазнавао на улици, а директно су му се обраћали тек кад им је требала нека интервенција код Немаца. Пошто ни о овој акцији није био обавијештен, Ђукановић је Кајперу стављао „на расположење свој положај, као потпуно непотребан, јер није ни праведно да један човјек сноси одговорност за потхвате, за које нико није нашао за потребно да га обавијести”.⁸⁰

Кајперу је управо требао такав командант, те он Ђукановићеву оставку није прихватио.

⁷⁹

Зборник докумената XIV, 3, 109. Извјештај стр. пов. бр. 7 од 7.4.1944.

Исто, 138. Из овог писма се јасно види да Ђукановић није судјеловао у планирању операције.